

# OS MODIFICADORES ORACIONAIS EN *-MENTE* NO GALEGO MEDIEVAL<sup>1</sup>

AMPARO CEREIXO  
Universidade de Santiago de Compostela

## *1. Introducción*

A escaseza de estudos sobre os adverbios na lingua medieval e, máis concretamente, sobre os formados mediante o sufixo *-mente* é o principal motivo polo que decidimos tratar este tema.

O estudo ten como obxectivo describi-lo comportamento sintáctico e semántico deste tipo de adverbios nos séculos XIII, XIV, XV e XVI. Para iso seleccionamos un corpus formado por obras literarias (en prosa e verso) e por textos notariais recollidos en distintas publicacións<sup>2</sup>.

Trala selección do corpus, creamos unha base de datos na que recollemos tódalas formas en *-mente* existentes nestes textos. Analizámo-los adverbios dentro do seu contexto, atendendo á función sintáctica que desempeñan na oración, cláusula ou frase; e asemade a semántica de cada un deles.

Posteriormente distinguimos entre modificadores verbais (modais e temporais), da frase (modais e intensificadores) e modificadores oracionais (performativos, actitudinais e deícticos). Estes últimos son os que imos describir agora.

Entendemos por adverbios oracionais aqueles que desempeñan a

---

<sup>1</sup> Este traballo foi realizado no marco do Proxecto “Gramática Histórica da Lingua Galega”, desenvolvido no Instituto da Lingua Galega co financiamento da Dirección Xeral de Política Lingüística da Consellería de Educación e Ordenación Universitaria da Xunta de Galicia. Este estudio forma parte dun traballo máis amplo que, co título *Os adverbios en -mente no galego medieval*, foi defendido como Memoria de Licenciatura en xuño de 1997. Aproveito para facer constar aquí o meu agradecemento ó director deste traballo, D. Francisco Xavier Varela Barreiro, polo seu interese e polas súas suxestións, así como a D. Xosé Luís Regueira pola súa axuda no que respecta á redacción final deste artigo.

<sup>2</sup> Ó final do artigo hai unha relación das obras que forman o corpus, xunto coas abreviaturas que se empregan para se referir a elas.

función de modificador na oración. Estes adverbios, no canto de modificaren o verbo, adverbio, adxectivo..., modifican unha cláusula na súa totalidade, e non unicamente un dos seus constituintes mediatos ou inmediatos; desempeñan, polo tanto, a función de MOD na oración. No recoñecemento deste tipo de modificación parecen coincidir unha gran cantidade de gramáticos. Os autores da *Gramática galega* (1986) recoñecen este tipo de modificación propia desta categoría gramatical, aínda que non exclusiva; o mesmo opinan Cunha e Cintra (1984: 537): “algúns advérbios aparecen, não raro, modificando toda a oração”. Para Rojo e Jiménez Juliá (1989: 142) a cláusula “presenta la posibilidad de poseer un modificador general que actúe sobre el resto de la cláusula (el núcleo)”

Alarcos (1994: 299) considera respecto deste tipo de adverbios:

Ese adverbio [refírese a *felizmente* empregado na oración: “*Felizmente, los chicos han terminado sus exámenes*”, ofrecendo distintas colocacións], situado variablemente en la secuencia, pero siempre aislado por las pausas que indican las comas, no incide sobre el núcleo verbal, sino que afecta a todo el conjunto de la oración. [o subliñado é noso] (...). La relación de estos circunstanciales (sean adverbios o sean sus equivalentes más complejos) se establece con todo el resto de la oración, funcionando a la manera de los atributos (...), y podrían llamarse *adyacentes* o *modificadores oracionales*.

Se agora comparámo-la súa afirmación coa de R. Seco (1960: 106) podemos observar que non distan moito unha da outra, salvando as distancias no tempo e outras consideracións a respecto do adverbio:

existe un tipo de adverbios que pudiéramos llamar oracionales, por cuanto, en cierto modo equivalen a una oración entera; pero, además, no se refieren, como los demás adverbios, a un verbo, sino que se refieren a la oración entera [o subliñado é noso], manifestando la apreciación subjetiva del que habla en cuanto a la realidad de lo expresado en la oración.

Como se pode ver ámbolos dous autores coinciden no fundamental: os adverbios oracionais inciden sobre toda a cláusula e non unicamente sobre o predicado desta. Isto márcase na escrita por medio de comas, aínda que non sempre, e na lingua oral por medio de pausas máis ou menos pronunciadas.

Egea (1979) distingue, segundo o tipo de información semántica que ofrecen, tres tipos de adverbios oracionais en *-mente*: performativos, deícticos e actitudinais. Azcárate Luxán (1992: 78) fai a mesma distinción, se ben para os que Egea denomina *performativos*, ela

prefire o termo *demarcativo*.

Mordrup (1976: 13) considera que existen dous tipos de adverbios en *–mente*: os *conjonctifs* e os *disjonctifs*. Estes últimos poden ser *disjonctifs de style* ou *disjonctifs d'attitude* e diferéncianse desde o punto de vista semántico e sintáctico.

## 2. Adverbios performativos

Estes adverbios amosan a franqueza ou honestidade do falante ante o que declara, ou mesmo a súa visión dos feitos.

Egea (1979: 233) afirma que este tipo de adverbios “sólo pueden explicarse en función de un análisis performativo del discurso (...). La relación que guardan estos adverbios con la sentencia de que hacen parte, pueden expresarse esencialmente por medio de una pará-frasis que contenga un verbo de lengua”. Tekavčić (1980: 406) tamén os relaciona coa análise performativa e defíneos como aqueles adverbios que “qualificano la frase (o più precisamente la modalitá performativa sottostante)”. Mordrup (1976: 2) denomínoas *disjonctifs de style* e defíneos como aqueles adverbios que “expriment soit une promesse de la part du locuteur d’être franc, honnête, sincère, etc., soit une généralisation”. E do mesmo xeito que Egea, afirma que se poden parafrasear por unha cláusula que conteña un verbo de lingua: “une phrase avec un disjonctif de style correspond plus ou moins à la même phrase précédée de *Je te dis*” (1976: 2). Azcárate Luxán (1992: 78) prefire a denominación de *demarcativos*, xa que este tipo de adverbios sérvelle ó falante “para enmarcar la acción verbal, la oración toda o parte de ella, dentro de un sentido determinado”.

### 2.1. Expresións

Os adverbios performativos documentados no corpus encóntanse nas seguintes obras: CSM, MS, TC e CT. Unicamente son dous os adverbios empregados como tales:

**Certamente** (CSM [1]), **çertamente** (TC [2]), **çertament** (CT [1]), **certamête** (TC [1]) < CERTA<sup>3</sup>.

Mediante o emprego deste adverbio o falante incide sobre a veracidade do que está a enunciar. Poderíamos parafrasealo como “É certo que...”:

---

<sup>3</sup> Mediante o símbolo < indicamo-lo étimo latino da base adverbial.

“Mai-lo Papa Cremente // **certamente** lle disse: “Essa ora, // sen demora, // te vai pera Suria;” (CSM, I, 427: 24 [13])

Resulta claro que o adverbio non afecta unicamente ó predicado, se tentamos parafrasealo obteriamos un resultado do estilo: “*É certo que o Papa Cremente lle disse...*” ou “*O que vos vou dicir é certo: O Papa Cremente lle disse...*”

**Verdadeiramente** (MS [2]), **uerdadeiramente** (MS [2]), **uerdadeira-mête** (MS [1]), **verdadeiramête** (MS [1]), **uerdadeyrament** (CT [1]), **verdadeyrament** (CSM [1]), **verdadeira mente** (CSM [1]) < VERITATE.

A gran variabilidade na súa presentación gráfica non está relacionada co seu maior emprego como performativo. Similar ó anterior, sinala a honestidade do falante sobre aquilo que vai dicir. A paráfrase mesmo podería se-la mesma: “*É verdade que...*” ou “*O que vou dicir é verdade*”.

“por que lles semellaua que Santiago, caualeiro de Nostro Señor que nũa foy vençudo, viuo era **uerdadeiramente** que lles atã agiña abriera as portas et lles oyra o seu rogo” (MS, 207: 15 [14/15])

**Veramente** (CSM [2]), **veramen** (CSM [1]) < VERA.

A súa significación é a mesma cá de *verdadeiramente*, de feito a base dunha e doutra forma están claramente relacionadas.

“E ele logo s’ya, // se achou el rei que missa oya // e deu-ll’a omagen, que alegría // ouve con ela grande **veramen**” (CSM, II, 130: 4 [13])

## 2.2. Función

Desde o punto de vista sintáctico, estes adverbios actúan dentro da oración, desempeñando a función de modificador, mentres que o núcleo está formado por unha cláusula ou unha estrutura bi-polar.

### 2.3. Colocación

Estes modificadores clausais sitúanse preferentemente no inicio da oración, e raramente ó final. Dos quince exemplos dos que dispoñemos no corpus só seis se pospoñen ó predicado. En caso de posposición o habitual é que se coloquen ó final da oración, se ben tamén se poden dar casos de posposición unicamente ó predicado, e non á totalidade da cláusula. Isto cremos que se pode deber ó tipo de rexistro lingüístico empregado. Non podemos esquecer que estamos ante textos literarios nos que o emprego do hipérbato é frecuente.

“Outrossy mostraua // naues cōmo ýan singrando perlo mar, et a todos semellaua que assy era **uerdadeyrament**” (CT, 438: 15)

“E ele logo s’ya, // se achou el rei que missa oya // e deu-ll’a omagen, que alegría // ouve con ela grande **veramen**” (CSM, II, 130: 4 [13])

“Et isto ffoy **çertament** en dia // de San Justo et San Pastor, et aynda diz don Lucas de Tuy que era lües” (TC, 96: 10 [13/14])

Mais a súa posición habitual acostuma a se-la inicial, como podemos ver nos seguintes exemplos:

“**verdadeiraamente** todo los omes que forõ des o // começo do mûdo et an de seer d’aqui endeante an de rresurgir” (MS, 124: 16 [14/15])

“**Çertamente** eu uolas pedj para os condes, por que mj lo pedirõ elles // por merçee, así cōmo elles sabẽ” (TC, 623: 14 [13/14])

### 3. Adverbios actitudinais

Entendemos por adverbios actitudinais aqueles que, como o seu nome indica, amosan a actitude do falante ante os feitos: de dúbida, certeza,... En palabras de Egea (1979: 248) “la actitud del hablante hacia lo que dice, su evaluación de los hechos o matices de certidumbre o duda sobre los mismos. Dan a la sentencia cierto tono o fuerza emocional además de ser adverbios orientados hacia el hablante o el sujeto de la sentencia”. Mordurp (1976: 17) tamén fai referencia a este tipo de adverbios: “Les disjonctifs d’attitude portent le plus souvent sur la valeur de vérité d’un énoncé (...). Ils peuvent aussi exprimer une appréciation subjective de la part du locuteur”.

#### 3.1. Expresións

**Estrayament** (CT [4]) < EXTRANEA.

Este adverbio indica a estrañeza que os feitos producen no falante, non a forma na que se desenvolve a acción:

“Et **estrayment** os entrepelaua // ante ssy aquel día, ca daquela meesma maneyra que o çeruo foje ante os cães” (CT, 314: 23 [14])

**Segurament** (CT [4]) < SECURA.

Significa o mesmo ca hoxe, indicando probabilidade: ‘é case seguro que...’:

“Et **segurament** ben lles // era mester o esforço, ca a lide era moy braua et moy crua”. (CT, 221: 16 [14])

O emisor amosa a súa dúbida ante os feitos, creos certos, mais non pode asegura-lo que a continuación enuncia.

### 3.2. *Función*

Do mesmo xeito que os performativos, funcionan como modificadores dentro da oración, na que o núcleo está desempeñado por unha cláusula, a modificada na súa totalidade polo adverbio en *-mente*.

### 3.3. *Colocación*

Este tipo de modificadores, o mesmo cós performativos, sitúanse ó inicio da oración. Non rexistramos ningún caso de posición. Isto non parece estraño xa que a súa colocación noutra posición podería orixinar dúbidas sobre a súa función como consti-tuínte da cláusula ou da oración.

## 4. *Adverbios deícticos*

A deíxe foi definida por Fillmore (1975: 39) da seguinte maneira:

“Deixis is the name given to those formal properties of utterances which are determined by, and which are interpreted by knowing certain aspects of the communication act in which the utterances in question can play a role”

Polo tanto os adverbios que denominamos *deícticos* teñen como función semántica o sinalamento dun elemento ou dun conxunto de elementos (frase, cláusula...) do discurso. Fronte ós performativos e os actitudinais, os deícticos ademais de modificar unha cláusula na súa totalidade tamén poden modificar una frase. En ámbolos dous casos a súa función semántica é a mesma.

Azcárate Luxán (1992: 59) tamén lles recoñece esta función semántica e considera que “establecen una relación entre dos o más oraciones, ya sea especificando el alcance de la oración anterior y añadiendo, por tanto un nuevo aspecto para su perfecta comprensión; o sirviendo de respuesta a un diálogo”.

#### 4.1. *Expresións*

**Especialmente** (UNIV [13], DEV [7], DB [1], SIL [1], TC [1]), **especialmête** (HGP [6]), **spezialmente** (UNIV [5]), **specialmente** (HGP [2]), **especialmeŉte** (GE [1]), **especialmente** (DB [1]), **special-mente** (UNIV [1]), **spezialmente** (HGP [1]) < SPECIALE.

A súa función é a de sinalar un elemento ou conxunto de elementos, é unha forma de chama-la atención sobre eles. O significado é o que mantén hoxe: ‘de forma especial’.

“et obligo min et meus bêês de pagar o dito foro em cada huun anno, // seruidos et descontados os ditos çento et huun annos, et **especialmente** obligo // as ditas herdades con todo o bôo proveito et reparamento que eu et miñas voces // et da miña moller em ellas fezeremos” (UNIV, 369: 5 [1435] [Muros])

**Mayorment** (CT [10]), **mayormente** (TC [2], DEV [1]), **mayormêt** (CT [2]), **mayormête** (MS [2]) < MAIORE.

O seu significado é ‘principalmente’:

“Et el quando esto vio, come[ç]ou a fazer grã doo et rogar aos apóstolos et **mayormête** a Sam Pero que o desaprendese do leito” (MS, 229: 18 [14/15])

**Naturalmête** (GE [1]) < NATURALE.

Contamos unicamente cun exemplo. Mantense hoxe co mes-mo significado: ‘está claro que’, ‘é obvio que’.

“dellas dous et dous, macho e femea, et que esto fezesse das aves; mays das anymalyas brauas et que **naturalmête** nõ eram antes pera comer las o õme, que metesse ende senos pares de cada natura, macho e femea” (GE, 38: 25 [14])

**Primeiramente** (DEV [48], DB [19], UNIV [9], MS [3], SIL [2], TC [2]), **primeiramente** (DEV [14], DB [7], TC [6], HGP [5], GE [1]), **primeyramête** (HGP [4], GE [3]), **primeyrament** (CT [5]), **primeyra mente** (HGP [3]), **primeira mente** (HGP [2]), **primeiramête** (MS [1]), **prymeiramente** (DEV [1]), **prymeayramête** (GE [1]), **prymeayramente** (DEV [1]), **premeiramente** (UNIV [1]), **premeyramente** (DEV [1]), **imprimeiramente** (DEV [1]), **inprimeiramente** (DEV [1]) < PRIMARIA.

Significa ‘en primeiro lugar’, e documentámolo principal-mente nos textos notariais, aínda que tamén figura nos textos literarios, pero en menor medida. Na prosa notarial aparece a miúdo nos testamentos, que acostuman a presenta-la seguinte fórmula:

“e outorgo dita miña manda e miña postrumeyra voondade, vadeira pera // senpre, en esta maneira que se adeante sigue: **Primeiramente mando e dou a miña alma a Deus , que a comprou e remiíu por lo seu sangue preçioso**” (DEV, I, 104: 20 [1414])

**Prinçipalmête** (GE [2]) < PRINCIPALE.

O seu significado é o que hoxe conservamos: ‘especialmente’, ‘sobre todo’.

“Et os mouros **prinçipalmête** de Cam, que poboou a Africa, ajnda que aja dos de Sem et de Jafet que” (GE, 73: 13 [14])

**Synaladamête** (GE [4]), **sinaladamente** (TC [3]), **sinadamente** (TC [2]), **senaladamête** (GE [1]), **senaladamêt** (CT [1]), **senalamente** (GE [1]), **signaladamente** (UNIV [1]), **sinaamente** (CSM [1]), **synaladament** (CT [1]), **asinala[damente]** (MS [1]) < SIGNALE.

Significa ‘principalmente’. Só o documentamos como modificador dunha frase, e non dispoñemos de ningún caso no que modifique unha cláusula.

“et por nõ averẽ nhũa escusaõ, // enviou a eles os apóstolos et **asinala[damente]** Santiago, que morou // por grã tempo entre eles, mostraua” (MS, 21: 7 [14/15])



### **Senlleiramente** (MS [1]) < SINGULARIA.

Presenta o mesmo significado que *senaladamente*, ‘principalmente’, ‘sobre todo’:

“Et este **senlleiramente** ontre os outros apostolos por la sua santidade, que era moi grãde, leixauano os judeus en Santa Santorum” (MS, 21: 7 [14/15])

### **Simplesmente** (UNIV [1]), **synpresmente** (DB [1]) < SIMPLICE.

Os dous exemplos dos que dispoñemos aparecen no mesmo contexto. Probablemente se trate dunha expresión feita da linguaxe xurídica:

“e pedir, rezebir beneficio de restituyçon in integrum e d’absoluçon // **simplesmente** e a captela, e fazer, dizer, razoar, trabtar” (UNIV, 319: 32 [1432])

### **Solament** (CT [37], CSM [1]), **solamente** (TC [19], DEV [7], UNIV [5], MS [2], CSM [1], AL [1], DB [1], SIL [1]), **solamēte** (GE [7], TC [1]), **solamente** (HGP [7]), **solamēte** (HGP [5]), **ssolamēte** (HGP [1]) < SOLA.

Xunto con *primeiramente* é o máis empregado no corpus. Un 71.6% dos exemplos pertencen a textos literarios, fronte ó 28.4% que se encontran na prosa notarial. Poderíamolo parafrasear por ‘nada máis’, ‘unicamente’, ‘só’:

“Todos comunalment // puñauã en estoruar que nõ fosse esta batalla, sen’õ el rrey Priamos que // nũa **tã solament** en feyto nẽ en senbrãt mostrou que lle pesaua” (CT, 416: 10 [14])

## 4.2. *Función*

Desde o punto de vista sintáctico a función é a de modifi-cador, ben na frase, ben na oración, dependendo do tipo de estrutura sintáctica que modifique, xa que pode modificar unha cláusula na súa totalidade ou un elemento desta, destacándoo sobre os demais.

## 4.3. *Colocación*

No que respecta á súa colocación, a anteposición ó elemento modificado é a regra xeral, se ben tamén encontramos casos de posposición, principalmente cando o deíctico empregado é *solamente*, que case nun 40% dos casos se pospón ó seu núcleo.

O feito de se antepo-los deícticos concorda coa descrición que ofrece Egea (1978: 221) referíndose ó español:

“La posición más natural de estos adverbios es la de encabezar la sentencia (seguidos de pausa). Pueden darse intercalados (con o sin pausa) y menos en posición final (precedidos o no de pausa)”.

## 5. Conclusión

Os adverbios en *-mente* do corpus que funcionan como modificadores oracionais non son moitos, mais confirmase a existencia de tres tipos claramente diferenciados: performativos, actitudinais e deícticos.

No que respecta á súa colocación, é a anteposición ó núcleo a máis habitual, aínda que tamén aparecen casos de posposición, principalmente nos deícticos. Moitas das formas que funcionan como modificadores oracionais tamén poden modifica-lo verbo na cláusula [por exemplo *verdadeiramente*: “et créérõ em Deus sáámente et *verdadeyramente*” [GE, 87: 23]; *certamente*: “amigos, crasm[e] ureu ey, par Deus, esto sei *certãamente*,” [CSM, II, 264: 1]; *solamente* “Et tã gram medo metiã por toda a terra que *solamente* nõ ousauã seyr ne yr caualleyros” [TC, 242: 18]; *estrayamente*: “forõ feytas a grã nobreza et pintadas moy *estrayament*” [TC, 821: 5] ], de aí a súa colocación ó inicio da oración, posto que outra colocación podería dar lugar a ambigüidade sobre a función que desempeña (CC ou MOD).

## Bibliografía

### A. Corpus

- Duro Peña, E. (1977): *El monasterio de San Esteban de Ribas de Sil*. Ourense: Instituto de Estudios Orensanos “Padre Feijóo” (SIL).
- Ferro Couselo, X. (ed.) (1967): *A vida e fala dos Devanceiros (Escolma de documentos en galego dos séculos XIII ao XIV); Vol. I. Terras de Ourense Vol.II. Terras de Ourense*. Vigo: Galaxia (DEV).
- Iglesias Almeida, E. (eda.) (1988): *Notas históricas del Bajo Miño*. Tui: Gráficas Jubia (AL).
- Lorenzo, R. (ed.) (1975): *La traducción gallega de la Crónica General y de la Crónica de Castilla*. Edición crítica anotada, con introducción, índice onomástico y glosario de---. Tomo I: Introducción, texto anotado e índice onomástico; Tomo II:

- Glosario. Ourense: Instituto de Estudios Orensanos “Padre Feijóo”. (TC)
- Lorenzo, R. (ed.) (1985): *Crónica Troiana. Introducción e texto*. A Coruña: Fundación “Pedro Barrié de la Maza, Conde de Fenosa” (CT).
- Lucas Álvarez, M./ Justo Martín, M<sup>a</sup> J. (eds.) (1991): *Fontes documentais da Universidade de Santiago de Compostela. Pergameos da serie Bens do Arquivo Histórico Universitario (Anos 1237-1537). Edición diplomática*. Santiago: Consello da Cultura Galega (UNIV).
- Maia, Clarinda de Azevedo (eda.) (1989): *História do galego-português. Estado lingüístico da Galiza e do Noroeste de Portugal do século XII ao século XVI (com referência á situação do galego moderno)*. Coímbra: I.N.I.C. (HGP).
- Mártinez López, R. (ed.) (1963): *General Estoria. Versión gallega del siglo XIV. Ms. O.I.I del Escorial*. Oviedo: Publicacións de Archivum (GE).
- Mettmann, Walter (ed.) Afonso X (1959-72): *Cantigas de Santa María*. 4 vols. Coímbra: Acta Universitatis Cinimbringensis. Reed. de Ed. Xerais de Galicia en 1981 (2 vols.). Limiar de R. Lorenzo (CSM).
- Pensado Tomé, J.L. (ed.) (1958): *Os miragres de Santiago. Versión gallega del Códice latino del siglo XII atribuido ao papa Calixto I*. Madrid: C.S. I. C. (Anexo LXVIII da *Revista de Filología Española*) (MS).
- Rodríguez Núñez, C. (eda.) (1989): “Santa María de Belvís, un convento mendicante femenino de la Baja Edad Media (1305-1400)”, *Estudios Mindonienses* 5, pp. 335-485 (DB).

### *B. Estudios citados*

- Alarcos Llorach, E. (1994): *Gramática de la lengua española*. Madrid: Espasa Calpe.
- Alarcos Llorach, E. (1973): *Estudios de Gramática Funcional del español*. Madrid: Gredos.
- Álvarez, R. et alii. (1986): *Gramática galega*. Vigo: Galaxia.
- Azcárate Luxán, M. (1992): *Introducción al estudio de los adverbios en -mente en español*. Madrid: Editorial de la Universidad Complutense de Madrid.
- Egea, R. (1979): *Los adverbios en -mente en el español contemporáneo*. Bogotá: Publicaciones del Instituto Caro y Cuervo.
- Fillmore, Ch. J. (1975): *Santa Cruz Lectures on Deixis 1971*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club.

- Mordrup, O. (1976): *Une analyse non-transformationnelle des adverbes en -ment*. Études Romanes de l'Université de Copenhague (Numéro spécial 11 de *Revue Romane*).
- Ogando, V. (1980): "O pronomo persoal átono respecto ao verbo no galego-portugués". *Verba* 7, pp. 251-258.
- Rojo, G e Jiménez Juliá, T. (1989): *Fundamentos del análisis sintáctico funcional*. Lalia, 2; Serie Lingüística. Santiago de Compostela: Servicio de publicacións e intercambio científico da Universidade de Santiago de Compostela.
- Seco, R. (1960): *Manual de gramática española*. Madrid: Aguilar.
- Tekavčić, P. (1989): *Grammatica storica dell'italiano*. T.II. *Morfosintassi*. Bologna: Il Mulino.